

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

БИТВА

НАРИС

КИЇВ — ЛЯЙПЦІГ
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

BERLIN W 62 / ЛЬВІВ / WINNIPEG MAN. (Canada)

Досі появилися оці книжки:

- 1—6а. Лепкий В., Начерк історії української літератури (до нападів Татар), І., нове ілюстроване видання.
7. Левицький-Нечуй Ів., Запорожці.
8. Ляфонтен Ж., Байки (з 4 образками).
- 9—11. Карпенко-Карий, Суєта, нове видання.
- 12—146. Крушельницький Антін, Іван Франко, поезія (Літературні характеристики укр. письменників, І).
- 15—16. Руданський С., Співомовки (зі вступ. Лепкого).
17. М. Вовчок, Дев'ять братів і десята сестричка Галя.
- 18—20. Ахеліе Тома, др., Начерк соціології.
21. Мамін-Сибіряк Д. Н., Чутлива совість.
- 22—23. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть І.
- 24—25. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть II.
- 26—27. Еміт Юрій, В затінку й на сонці оповідання.
- 28—29а. Збірник народніх пісень і дум.
- 30—33а. Чайківський Й., Всесв. історія І, стар. віки, з ілюстр.
34. Біплінг Р., От собі казочки (з двома ілюстр.).
- 35—36. Біплінг Р., От собі сторійки (з трома ілюстр.).
37. Вернзон В., Новоженці, комедія в двох діях.
- 38—39. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть III.
40. Езоп, Байки.
- 41—436. Барвінський В., Скошений цвіт, повість.
- 44—47. Раковський, Ів. др., Психологія, І.
48. Андреев Л., Три оповідання.
- 49—50. Карпенко-Карий, Хазяїн, комедія.
51. М. Вовчок, Сестра, Козачка, Чумає (оповідання).
52. Вернзон В., Понад сили (драма).
- 53—56. Чайківський Й., Всесвітня історія II. (серед. віки).
- 57—59. Ніцше Фр., Так мовив Заратустра. Часть IV. (кінець).
60. Марко Вовчок, Від себе не втечеш (оповідання).
- 61—62. Ібсен Г., Будівничий Сольнес, драма.
- 63—64. Гоголь М., Тарас Бульба. повість, з ілюстр.
65. Руданський С., Цар-соловей, поема-казка.
66. Молієр Ж. Б., Лікар-шуткар, жарт у 1 дії.
67. Ботляревський Ів., Наташка Полтавка, укр. опера.
- 68—72. Чайківський Й., Всесвітня історія III (нововічна).
- 73—74. Николішин Д., Розладіє (драма).
75. М. Вовчок, Кармелюк, Невільничка (оповідання).
- 76—77. Геновефа, опов. (з образк.).
78. Буліш П., Орися, Дівоче серце, Січові гості.
79. Бобилянська Ольга, Некультурна (новела).
80. Бобилянська Ольга, Valse mélancolique.
- 81—84. Франс Ан., На білих скалах, повість.

ОСИПА І АНАСТАЗНІ КОЧАН

ЗДА

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

Б И Т В А

Н А Р И С

ІЗ ПЕРЕДНІМ СЛОВОМ
ПРО ЛІТЕРАТУРНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Praha Eubeneš, Wintrova 8.

УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ КИЇВ—ЛЯЙПЦІГ

ГОЛОВНІ СКЛАДИ:

Українська Накладня с. з о. п. BERLIN W 62 Kurfürstenstr. 83	Книгарня Наукового Тов. ім. Шевченка у ЛЬВОВІ Ринок 10	Книгарня Українського Народнього Союзу 30. E. 7th St. NEW-YORK (U. S. A.)
Українська Книгарня, i Nakladnia 850 Main Str. Winnipeg Man. (Canada)	Галицька Накладня Якова Оренштайна в КОЛОМІЇ (Галичина)	

Ольга Кобилянська.

Хто знає Карпати?

І ці буковинські?

Багатьох, а, може, й мало хто?

Тут бувають скриті пропасти, тут місця, де живуть божки й русалки, де чародійне зілля закриває земським дітям очі, щоб вони не бачили того, що було б незрозуміле їхнім буденним душам і що засліпило б їх очі. Чародійне зілля, і казки Карпат. Де свобідно гуляє арніка, що містить у собі лічничу силу, й разом і отруту, що кидає очима на буйний потік... і видає свій дивний запах. Де все один віддих, один ритм. Шум лісу, коливання та коливання в вітрі, солодка мрійність і самота, лінь під спекою сонця, і стогін, і гудіння підчас бурі.

Хто все це знає?

Багатьох, а, може, й мало хто.

(Кобилянська: *Лісова мати.*)

Правда. Багатьох знає Карпати. Їх високі шпилі, зелені смереки, рвучкі потоки, мальовничий карпатський народ. Та бо й це правда, що мало хто знає, що там твориться в тих споконвічних гущах лісів, мало хто розбірав пісні, що їх співають льодові вітри на високих шпилях, мало хто порозумів мову, що її ведуть між собою смереки і рвучкі потоки, до глибини душі того мальовничого карпатського народу заглянув

мало хто. Те саме з письменниками. Поверхи Федькович, а далі вже куди глибше Семанюк, Коцюбинський, і, врешті, чи не найкраще авторка тих стрічок угорі, Ольга Кобилянська.

Правда — самими Карпатами, та ще «цими буковинськими», не обмежується її велика її доволі різномодна літературна діяльність. Тільки ж без Карпат як собі його й уявити Кобилянську? Їх нев'яла краса, їх дивочність, їх таємність — вони ж сповивали її, під шепіт і шум карпатських смерік і в неї полилася її власна пісня. Сама письменниця свідомо свого довгу перед тими Карпатами, та ще «цими буковинськими». Своїми карпатськими новелями та нарисами вона сплатила свій довг перед ними — вони перші розбудили в ній її письменницький хист.

А далі — німецька культура, що полишила нестертий свій слід на інтелігентному поколінню Буковини за час австрійського панування в тому краю (1775—1918). Під її впливом Кобилянська, яка зросла далеко від українського життя (Кобилянська родилась 27. листопада 1863. р. в німецько-волоському містечку Гурагуморі, далі проживала довгий час у Кімполюнгі, звідкіля в неї найбільше сюжетів, потім у Сучаві, а далі на хуторі коло ромунського села Димки в серецькому повіті — звідси захоплені типи з «Землі» й сама тема), була б напевне зро-

билася німецькою письменницею, й серед Німців вискала б була собі поважне ім'я в письменстві — у неї й досі залишився чудовий німецький стиль, і досі вона незвичайно гарно володіє мовою Шіллера. Та тут із нею склалося те, що колись із Федьковичем. Під впливом Українців-Галичан талановитий Гуцул перемінив німецьку гітару на гуцульську тримбіту, почав писати по-українськи — випадкове знайомство зі свідомими Українками з Галичини відкриває й перед Кобилянською новий світ: вона зазнайомлюється з українським життям, з українськими авторами (Шевченко, Вовчок, Мирний . . .), в неї прокидається національна свідомість, і, врешті, вона робиться українською письменницею. Але німецька культура, німецьке письменство, а то й чуже (скандинавське) через німецьке — все це полишило свій глибокий вплив на її діяльності й на початку, і пізніше.

В часі, коли Кобилянська твердо станула на українському національному ґрунті, на Буковині починалася вже поважна робота. Виходила вже «Буковина» під редакцією талановитого С. Дашкевича, катедра української мови була вже в руках проф. Стоцького, по товариствах, позасновуваних у шістдесятих роках, скрізь почали брати верх «народовці», Українці стали здобувати собі значіння в уряді, і столиця

Буковини, Чернівці, куди нарешті по довгих зусиллях дібралася Кобилянська (1891) — вони робилися, хоч поволеньки, та все ж таки осередком українського життя. Своїх літературних журналів іще не було, т'але ж із львівських на Буковину доходила «Зоря» і «Правда» — й туди й направляє Кобилянська свою першу українську повість (*Людина*). Всім відома доля першої літературної спроби Кобилянської (це була первісно маленька річ, звалася «*Вона вийшла замуж*», повстала під впливом знайомства з С. Окуневською й визвольних жіночих ідей і призначувалася до жіночого альманаха «Перший Вінок», який вийшов у 1887. р., та не побачила там світла, забракована Франком), й тим то ці журнали не відіграли важної ролі в діяльності Кобилянської. Тим більшу вагу мала для неї «Буковина», і саме в тому часі, як її редактором зробився талановитий письменник і дуже вмілий організатор літературних сил, д. Осип Маковей, що не вдоволявся самою «політикою», але зараз же почав притягати нових письменників до часопису, гуртувати їх коло «Буковини» й зацікавлювати ними читальницькі кола. І в «Буковині» і в її літературному додатку «Неділя» починають від 1895. р. раз-по-раз появлятися нові й нові твори Кобилянської, і письменницею зацікавлюються — головню від часу, коли під редакцією О. Маковея вийшла її

велика повість «Царівна» (1896), почата вже в Кімполюнгу 1888. р., й докінчена 1895. р., призначувана колись до альманаха, що його задумувала видати Олена Пчілка 1891. р., та не видала. Передмова до «Царівни» звернула на Кобилянську ще більшу увагу читачів, критика прийняла її прихильно¹⁾ — і Кобилянська завоювала належне собі місце в українським письменстві.

* * *

Літературне надбання Кобилянської по-важне: зверх півсотні нарисів, стільки ж новель та оповідань, поверх десятків повістей, не влі-

¹⁾ пор. А. Кримський — «Зоря», 1897, стор. 17; М. Грушевський — «Літ.-Наук. Вісник», 1899, т. I. Правда — не так то воно йшло відразу. Її довго не розуміли, і не признавала її творчости літературна критика, та, що ховалася на такому розумінню письменства, що воно, мовляв, має своєю метою тільки відбивати життя, змагання й настрої громади. Тим то пояснюються дискусії, що велися по українських журналах із приводу «нової краси», проповідницею якої в нас являлася Кобилянська (пор. «Въ поискахъ новой красоты — замѣтка читателя» С. Єфремова, в Київській Старовині 1902. — з одного боку, відповідь альманахом «За красою», упорядкованим О. Луцьким — із другого, а далі той пієтизм для письменниці, із яким усе відносився гурт письменників, що ґрупувалися коло «Української Хати», пор. статті Євшана-Федюшки, Сріблянського й інші). Що більш, письменниці зроблено велику кривду, не помістивши в антольоїї «Вік» ні одного її твору (дарма, що «Вік» появилася

чуючи сюди статей на різні теми. Гарне літературне надбання . . .¹⁾

Почала Кобилянська літературну діяльність від малюнків боротьби за визволення жінки (Людина, Царівна). Тоді це була річ у Наддністрянщині досить нова, в'язалася з новим радикальним рухом, що йому промощував шлях у життя Драгоманів — і з того боку в нас підходили до Кобилянської, довго думаючи, що саме в тій тонкій аналізі жіночої душі, тої душі, що в ній накипіло від зневаг і образ, які наносить на жінку-людину залежність від мужчини-чоловіка — що в ній і ціла сила Кобилянської як письменниці. Але ж уже перші ці твори, та ще краще дальші, виявили, що хоч як воно важно для письменниці, щоб жінка

після «Землі» 1). А знов після появи «Valse melancholique» в 1898 р. д. Лівобережний [Міхновський] писав у «Буковині», що цей твір маловартний(1), бо в нас іще таких жінок, як героїні тої новелі, немає! Та в останніх двох десятиліттях літ, зі зростом інтересу громади до письменства, в міру того, як нове покоління почало зазнайомлюватися з європейськими письменниками й новими течіями в європейській літературі — все це перемінилося. Кобилянська тішиться загальним признанням громади, і число її прихильників що-раз ізростає.

¹⁾ Хронологічний список творів О. Кобилянської найдете у статті Івана Пігуляка, з приводу святкування ювілею 35-літньої діяльності письменниці в Чернівцях, у місячнику «Промінь», за лютий 1922 (ч. 2), на стор. 41—45. Список неповний, головню, щодо перекладів творів Кобилянської на інші мови.

була самостійна, щоб мала своє власне забезпечення в життю, як їй важно, щоб наші «Марусі, Катрусі, Ганусі й Оксанки» зрозуміли свої завдання жінки, як їй важно, щоб усі бачили в жінці людину, то все-таки для неї важніша індивідуальність, особистість, а тільки їй хочеться, щоб і жінка творила індивідуальність.

Жіночий світ Кобилянській близький, то й особистість жінки (пор. Софія Дорошенко, Гануся в «Valse melancholique», Аглія Феліцітас — «За ситуаціями», Наталка Верковичівна — «Царівна») виходить у неї яснішою, всебічнішою, цікавішою, ніж індивідуальність чоловіка (пор. Нестор у повісти: «Через кладку».) Але ж і так усі герої письменниці — жінки, чи чоловіки, інтелігенти, чи селяни (пор. Івоніка в «Землі»), вони якісь вищі, ліпші, аристократи духа, «шляхтичі», вибранці долі, що самотні знають, що гарне, самотні, що творять добре. Тим то скрізь чується в Кобилянській нуту знеохоти до брудної, сірої, темної товпи, яка толочить ногами красу й не розуміє добра — знеохоти до того, що Кобилянська означає словом «мужик», а що проявляється не тільки у способі думання, а й у назверхности, в тому, н. пр., чи непричком не теліпаються гудзики на пальті, або чи бувають рукавички на пальцях не подерті (Valse melancholique). Звідсіля зроджується знов без-

настанний конфлікт поміж тими двома світами, які ніколи один одного не порозуміють. З одного боку — світ мисців, артистів, шляхтичів, з другого — світ звичайних людей, які живуть буденним життям і ніяк не розбіраються в тому, що можуть існувати ще якісь вищі життєві інтереси . . . Все ж оце — то далекі відгуки поезії Ібзена, в якій до безтями зачитувалась Кобилянська, все це обривки філософії Ніцше, того творця надлюдини — та тільки вмілою рукою перенесені на наш ґрунт, «приноровлені до наших обставин», кажучи мовою нашої публіцистики.

Ця ідея червоною ниткою тягнеться крізь усі важніші твори Кобилянської. Тільки ж ви даремно шукатимете в неї гострих колірив у взорах, що складаються в неї на канві під впливом цього контрасту. Коліри ті виходять у неї лагідними, конфлікт сам розв'язується — злегка, спокійно. Навіть тоді, як би нам видавалося, що конфлікт повинен би зродити неприборкані пристрасти, як він доводить до великої катастрофи, зроджує життєву бурю — навіть і тоді над твором повисає спокій, хоч жаль душить горло, груди здавлюються від болю. І це характеристичне для таланту Кобилянської. Ні надто яскравих барв, ні грізних диких бурь не допускає її тонка вразлива натура, її лагідна, спокійна, потрохи пасивна, з

нахилом до фаталізму, вдача, та її якась зрівноваженість, що склалася в неї на основі її індивідуалістичного світогляду. І ще одне цікаве! Хоч якою проповідницею такого аристократизму духа для жінки являється Кобилянська, то все ж своєю симпатією вона оповиває звичайних жінок, таких, що «родяться на те, щоб без нагороди гинути», тих справжніх жінок-матерів, як ось Марта (*Valse melancholique*), як Марійка або Анна (Земля), і їм тільки і призначує «царство на землі» письменниця. Тим то такі типи виходять у неї виразнішими, повнішими і для нас куди симпатичнішими, ніж хочби енергічна Наталка Верковичівна (Царівна) або боєва на свій лад Аглія Феліцітас (За ситуаціями), на характер якої сама Кобилянська дивиться дуже критично і ні трохи з нею не церемониться.

Через те, що в Кобилянській мало громадських нахилів, що вона наскрізь індивідуалістична вдачею — то вона й мало цікавиться гуртом, громадськими рухами, і в неї громадських мотивів знайдете небагато. Те, що для других наших великих письменників (Франко, Винниченко, а то Леся Україна, й подекуди Коцюбинський) бувало часто джерелом творчості, а саме настрої, кипуче життя громади, те Кобилянську не зворушує, воно їй просто незрозуміле. За те вона любить сама в собі

копирсатися — і з того самокопирсання виходять у неї на причуд гарні, повні нев'ялої краси, нариси. А тут, як воно часто буває в таких натур — підпомагачкою їй стає природа. І в розумінню малювати природу Кобилянська не-аби-який мистець. Вона знає незвичайно тонко оживляти її своїм словом. В неї все живе. В неї відчуває, страждає як мати, земля, стає люта, «коли дощу жде» — тоді «в неї стягаються тут і там випуклі сугуби і тріскають із гніву», то знов «дихає важкими пахощами, коли небо прибирається в синявий шовк, а сонце ровходиться самим блискучим золотом», і роскошує, як «її маси розорює плуг», бо може свої освіжені сугуби вигрівати на сонці, тоді вона віддихає сильно, й той віддих зраджує її вдоволення (Земля); в неї загоряється гнівом, труситься з переляку, попадає в одчай ліс, ведучи нерівну боротьбу з людиною (Битва); в неї, мов люде, що втрапили рівновагу, скаженіють стихії (Під голим небом) і т. д.

Та її серцю близьке не тільки те, що ми звемо звичайно мертвою природою, а взагалі все, що «природне». Їй дорогі всі ті люде з їхньою природністю, з їхніми снами, пересудами, заляканістю, з забобонами, з їхнім споконвічним двоєвір'ям (ворони, зайці і т. д., з одного боку — пости, свячена вода, свічки, то-що — з

другого), люде з їхніми природними почуваннями і природним життям (Некультурна), з їхніми природними пристрастями, і природними роз'яснюваннями незрозумілих учинків других, не природних уже, а культурних людей (Природа), люде з їхнім фаталізмом і інертністю, з їхнім рабським прив'язанням до землі (Земля). І це вам не звичайний етнографізм Квітки й не перебрана від Квітки й Вовчка, перевернута на свій лад, не все вірна, недільна гуцульська одежа персонажів Федьковича, ні — це мистецтво, щире мистецтво, з яким деякі твори Кобилянської являються просто чудовими перлинами (Природа, Земля). З того боку Кобилянська підходить до другого великого артиста, до Коцюбинського, а власне до його незрівняних «Тіней забутих предків». І в неї той же самий спокій, та сама серйозність у відношенню до подій, учинків і почувань людей, та тільки ще більше чутливості, відчувальності — звичайно, як у жінки, і, головню, настрою.

І це теж дуже цікава прикмета таланту Кобилянської — та настроєвість, без якої не можна собі в'явити ані одного твору письменниці. Скрізь вона чується: в нарисі, в новелі, в повісті. А щоб викликати настрій, Кобилянська користується всіма засобами, які тільки знає нове європейське письменство, головню —

скандинавська література, якою вона так любить. Вона оперує символами, схоплює словами тони, проводить лінії, добірає колірив — і все забарвлює своїм оригінальним стилем, змальовує дуже цікавою, багатою, дарма що не завжди надто легкою й не наскрізь чистою мовою, від якої відгонить частенько чимось чужим, незвичайним, передовсім у складні . . .

Останніми часами Кобилянська пішла ще далі. Прочуття, яке вже давніше грало в неї велику роль, в новітніх творах почало в неї набирати великої, мало не першорядної ваги. Письменниця старається вникнути в тайну містики, відгадати невідгадане (пор. роль годинника в оповіданню «Місяць», і повісти «Через кладку», а в останній значіння павука, що душить наче) — та ті речі звичайно в читача проходять без уваги, дарма що авторці страх як хотілося б, щоб він на них довше спинився. А це, й та настроєвість у творах Кобилянської дають нам право зробити такий висновок, що ця письменниця, авторка кількох справді епічних творів (Земля, Ніоба, За ситуаціями, Царівна...) усе ж таки талант переважно ліричний. Тим то таке сильне вражіння роблять на нас її коротенькі малюнки власних переживань (Акорди, Мої лелії, Жебрачка . . .), поодинокі сцени з повістей (н. пр., В неділю рано зілля копала), нариси й оповідання, в яких

авторка великим співчуттям огортає своїх героїв (Сліпець, Юда...), або такі ліричні «поезії у прозі», як ось: На полях, Там звізди пробивались, Phantasie impromptu, Рожі й т. д. — і тим то такі твори вражають нас сильніше й куди довше лишаються в нашій уяві, ніж, н. пр., така «Царівна», чи «Ніоба», не кажучи вже про найслабшу, сильно розтягнуту повість Кобилянської «Через кладку»...

Тон творів Кобилянської скрізь майже сумовитий, він навіває задуму, меланхолію. Такі самі її герої. Рідко коли вони сміються, рідко жартують, а тільки сям-не-там вихопиться в них якась іронічна замітка, що деколи переходить у легкий сарказм. Це буває, здебільшого, тоді, як їм трапляється нагода виявити свою вищість, чи духову силу супроти других, звичайних людей, забалакати про свої погляди, які, на їх думку, кращі, розумніші...

А балакати герої повістей Кобилянської люблять, хоч ця своєрідна балакучість Кобилянської відрізняється й корисно відрізняється від балакучости иньчих укр. письменників-повістярів, от хоч би від Нечуя-Левицького.

* * *

«Битва» — один із перших творів Кобилянської. Зродилася вона зі свіжих вражінень чуткої дівочої душі на вид нелюдської експльоа-

тації лісів у Карпатах. Враз із «Природою», «Некультурною», з повістю: «В неділю рано вілля копала», з нарисом: «Сумно колишуться сосни» її новіщою новелею «Лісова мати» належить вона до циклу карпатських творів Кобилянської і вказує на ту прикмету письменниці, про яку згадано на стор. 12. Мовляв, немає у природі нічого мертвого, все живе, все відчуває, все страждає — як людина . . . Друкувалася вона вперше в фейлстонах «Буковини» 1896. р. (чч. 77—80), опісля ж передруковувано її багато разів по инчих часописах у Галичині й літературних збірниках на Україні, й, нарешті, видано її у збірці новель і нарисів Кобилянської заходом Української Видавничної Спілки у Львові 1899, п. з. «Покора». Крім того, двічі друкувалася ця новеля німецькою мовою [в журналі «Gesellschaft» (1898. р.) і удруге у збірці: «Kleinrussische Novellen» заходом J. G. Bruns'а в Münden-і в Вестфалії, 1901. р.], і в ще переклад московською мовою.

Наше видання виходить у підновленій редакції.

Василь Верниволя.

Б И Т В А.

Буковинські Карпати.

Гора біля гори стоять разом у німій величі, одягнуті у смерекові ліси.

Ріжно сформовані, вганяються під небеса, стоять так нерухомо тисячі літ; кепкують собі з кожної зміни, що перед їх очима відбувається, розкошуються у власній красі, свідомі своєї довічної тривкості . . .

Багато пасем гір кімпольонського повіта ще вкриті пралісами. Темно-синьою зеленню миготять із далечіні, а, оглядані зі сусідніх вершин, здаються в сиваво-синіх мряках недоступними.

В околиці Руської Молдавиці¹⁾ зійшлися два пасма рівнобіжних гір так близько одне з одним, що долина, яка їх ділила від себе, могла бути вигідним місцем игри хибá тільки для бутного потока. Де та долина ширшала, або ставала ще вузча, де губилася цілком, не знав ніхто докладно. Не було видко тут ніякої дороги, ніякої стежки, ніякого й найменшого сліду людського життя. Долина тяг-

¹⁾ гуцульське село в кімпольонському повіті на Буковині

лася закрутами, розпираючи гори, і, бережена направо й наліво залісеними вершинами, губилася враз із веселим, збиточним потоком поміж стінами гір, що неначе їй на-перекір десь-не-десь майже доторкалися одна одної.

Тут панувала всюди таємна тиша. Царювала розкіш у вегетації, краса в барвах фльори, а на горах таке багатство зелені, що аж пригноблювало чоловіка.

Зелено-брунатний, по коліна високий мох буяв, ніколи нетиканий, лагідними хвилями в мокравій землі праліса. З нього не надто густо — виринали сосни, вік котрих можна було вгадати, але красу й об'єм їх годі було змалювати. Їх пишні корони пестилися з облаками і зносили над собою тільки ссяйво сонця.

Десь-не-десь лежали на землі дерева-великани, підриті й поборені віком, або й розколені громом. Спочиваючи у траві, були зверху оброслі мохом, а всередині порожні і порохняві. Біля них буяла молода деревина, в долині широкогалауза; а вгорі струнка й повна молодечої гнучкості. Спів птахів — рідко чути.

За те частіше голосний у тиші, немов церковній, виразно чутний шелест і тріск, немов ламання зісохлого гилля й майже зав-

сіди сумовитий шум, що сягав далеко-далеко . . .

Рідко коли вітер підіймав галуззя. Ледви при найсильнішому вихрі хиталися корони.

Здавалось, що сум прибував десь із далекої площині, ловився в галуззю, розходився важким зітханням по лісі й боровся з густим гиллям знов за вихід на простір.

Коли свист льокомотиви розтяв у-перше повітря схованої між гірськими стінами долини, прошибло щось столітні дерева на горах немов лискавиця.

З льокомотивою появилася горстка людей. Вони ледви важилися ступити через недоступний беріг праліса в його глибінь.

Тут і не виглядало буденно.

Навкруги панувала незвичайна тиша.

Повітря було холодне, вогке. Живиця, що текла з потрісканої кори дерев, твердла на повітрі й наповнювала його своїм запахом. Високий мох не давав легко ходити. Коріння дерев, грубе немов рамена, виринало гадюкою з моху, тверде і вперте, сплетене одно в друге, тяглося дивоглядними перстнями у глибінь ліса, котра, словита в зелену темінь, дишла неприязністю.

Один із прибулих ударив залізним то-

пiрцем по старiй смередi, на пнi котрої росли гриби, мов великi ластiв'ячi гвiзда.

Вона здригнулася. Відколи жила, не чула ще на собі топора. Удар той розлягся по цілім лісі, і всі дерева здержали віддих; беззвучна тиша, повна дождання, розіслалася, й почулося звільна й виразно слово: «Зрубати!»

Неначе церквою пробігло лісом: «Зрубати!» «Зрубати!» — задзвеніло недалеко й разом у тій самій хвилині в найдальшій далечині. Воно відзивалося немов проснуті поклики, оживило цілий ліс і розбігалося сполошно по всіх його кутах, не завмираючи . . .

«Зрубати!» Воно перейшло в шемріт¹⁾. З того повстав сполошений шепіт, зітхання, врешті, піднявся шум, немов від вихру, наповнив далеко-високо воздуха, як шум моря, що аж ставало лячно, збився під хмари, і, наостанку, зашуміла буря.

Небо затьмилося грізно-чорною барвою, а відтак²⁾ почалася вона — гірська буря.

Тяжкі каплі дощу стали падати.

Зразу поодинокі, й такі тяжкі, що листки під їх вагою затремтіли й зашелестіли; а відтак частіщі; і врешті скісними струями.

¹⁾ шепотіння (з невдоволення)

²⁾ потім, опісля

Лискавиці летіли у смереки, розколювали без милосердя що-найкращі пні, а грім пробував розсаджувати гори. З таким лоскотом і гуком потрясав ними, неначе б хотів їх присилувати виступити зовсім зі свого неохитного спокою. Здавалосьь, що горами котилися великанські кулі, викликувані від-часу-до-часу золотисто-миготливими лискавицями...

Відтак утихло, і дощ падав без упину. Голосно і хлипаючи падав він.

У лісі стемніло.

Нерухомо, зі стриманим віддихом стояли старі дерева, прислухуючись цій появі, а молоді злегка неустанно похитувались. З кущів, що росли на краю ліса, капали пильно величезні каплі дощу в мох, а потік, що розігрався в долині, метався брудно нескладними хвилями по камінню вперед, голосно пінячись і пориваючи все з собою: квіття, пструги¹⁾, сухе гилля, тут і там зірвані кусні землі — мчався в зовсім непогамованій, безумній, ніколи досі не виданій розпуці.

Одного хмарного ранку почалася битва. В вузькій долині, збудованою залізною дорогою, шини²⁾ котрої немов срібні змії вилися

¹⁾ форелі

²⁾ рейки, рельси

кокетливо вколо потока, що коло них біг, прибув вантажний поїзд.

Ворожий сик, пронизуватий, прони́кливий свист оповістив його приїзд.

Недалеко кінця тої залізної дороги став він, сопучи та викидаючи люто чорні перстені диму вгору:

Привіз ворога.

Він висів.

Із грубим обличчям, у подертій, замащєній одежі. З неповоротними, від тяжкої праці майже безформними руками: озброєний лискучими топорами, важкими залізними ланцюгами — сам собою зовсім поганий на вид — такий прибув він.

Один орел, що сидів недалеко на стрімкій скелі і приглядався тому всьому з наїженим піррям, розмахнув нараз широко своїми крильми, вдарив ними вражено й люто і збився вгору. Кружляв довго, немов ізворушений, над тою околицею, відтак, як би на наглий нутрішній приказ, спустився блискавкою у скісному напрямі в долину, задержався тут на хвилину, піднявся опісля наново вгору, сим разом уже цілком повільним летом, і щез у сивих хмарах, мов на віки пропав... Несказаний сум розіслався горами, якийсь передсмертний настрій . . .

Усе ждало. Дерева не кивалися. Найстарші стояли, озброєні в гордість і недоступність, і не вірили, щоб був можливий який напад. Адже стояли тут стільки років — цілі століття! Бачили, як багато вмирало й виростало, прожили чи-одну весну, чи-одну зиму; бачили так часто схід сонця, прекрасного золотом осяяного сонця, що в його жарко-червоному світлі вранці вони купалися, а ввечері воно їх благословило; оперлися чи-одному вихрові, — а тепер мали б полягти инчою смертю, ніж їх предки, що повалилися самі від старости, або від лискавиць?

Смішно! . . .

Але вони не хотіли кивнутися; не хотіли й найлегчим шумом показати своє здивування! Тільки молоді . . . Коли б тільки молоді не хиталися так легко!

Почався напад.

З диким криком «гурра» почали його наємці. Вдерлися з котячою зручністю на першу гору; один хотів другого випередити, неначе б це мало бути геройським учинком на ціле життя бути тим, рука котрого приклала перша сокиру до праліса. Та ба! Вони натрапили на опір. Обманливий, брунатно-зелений мох подавався під їх грабіжливими руками, і вони ховзалися в долину. Кремене-

ниста земля роздроблювалась під їх ногами, і вони ранили собі руки, хапаючись чогонебудь, щоб не повалитися вниз. З вириваного при коріні вогкого моху вилізли гідкі комахи, що світла бояться, й розбігались їм по руках.

Коли розохочені до боротьби кинулися на якесь спорохнявіле дерево на землі, щоб його скотити в безодню, й їм удалося тільки легко його захитати, — виховзло зпід нього сплошене гаддя й розсичалося на них. Деяких наємців, що мали лиш легку обуву, покусало.

Колючі жуці дикої рожі¹⁾, галуззя котрої вибуяло луковато великими різками, сплетені з другими жорчами й нерозривними блющами, повоями²⁾ й терням, стояли мов непрохідні стіни. Буйна ясно-зелена папороть розкинулася вахлярувато³⁾ у своїй розкішній красі вширщ і здовж, а їдовиті⁴⁾ гриби червоного коліру показувалися на світ і звертали на себе увагу. Молоді ялинки стояли так густо, простягали так відпорно від себе галуззя, що дальший хід був майже неможливий. Вони кололи в лице, рвали волосся й вороже чіпались одежі.

¹⁾ шепшини ²⁾ крученими паничами ³⁾ мов віяльце
[вієр] ⁴⁾ отруйні

Вайлуваті, горбаті павуки почіпляли від дерева до дерева сіти, що уклалися немилим серпанком на очі, а муравлища, збудовані зі сухої червоної соснової чатини¹⁾, піднімалися з землі гладкими горбами, і нога зсувалася по них немов по скляних баньках.

Але вони силоміць пхалися вперед.

Глибоко в лісі, де вже земля розстелювалася рівниною — заблисло проти них із темно-зеленого тла ліса щось блискуче. Воно було обведене розлогими соснами, з котрих буйними круглолистими баговинними рослинами й широкою тростиною майже до землі звисав серпанкувато довгий блідосивий мох.

Це було морське око²⁾.

Неначе дзеркало, бережене приголомшливим багатством зелені, лежало воно тут непорушно, сонливо, з погідною гладкою поверхнею, бездонне, неначе вічне дзеркало склепіння і шпилів дерев — кусень нетиканої краси.

Скісно на нім і наполовину в воді лежала сосна. Міцями мохом обросла, становила кладку для легконогих лісних звірів і була місцем, де вигрівалися ящірки й бабки-болотянки³⁾.

¹⁾ шпильки ²⁾ став у горах

³⁾ це та комашка, що її з-московська називають: стрекізка (Wasserjungfer), з синіми крильцями

Ті болотянки кружляли невтомно над водою у блискавичній гульті, від-часу-до-часу свавільно доторкаючись прозоро-синіми крильцями лискучої поверхні.

«Гурра!»

Ліс задріжав.

«Тут ліс займемо!»

Розлягся відгомін: «зай-ме-мо!»

«Тут ударити!»

Пронікливий окрик жаху провісся: «у-дар-и-ти!» Топори заблисли в півсвітлі, й, наче один удар, пішов гук лісом.

Ляжливо затріпоталися недалеко пташенята і — вперше відбилися у нерухомій поверхні морського ока інші з'явища, як шпилі дерев і склепіння.

Вперед молоді.

Многонадійних змірено.

Ті, що були однакового росту, однаково здорові і стрункі, стято й обдерто з зеленої одежі. Коли їх по обох кінцях однаково спилено, зложено з них у вузькій долині між горами й майже поверх потока — дорогу. Там, де залізної дороги не можна було далі повести, мусіли вони робити службу.

Один пень укладали тісно побіля другого. Таким чином робили дорогу для решти тру-

пів. Вона тяглася довго у скрутах межі двома пасмами гір, і сумно було на неї подивитися. По тій дорозі мали відтак перевозити столітніх великанів . . .

Коли їх уставлювано рядом на землі, діставали в голову і в ноги удари сокирами, щоб приставали рівно один до другого й були мостом на землі. З них витікала кров. Потік, що біг близько них, втиснувся під них, витікав лагідно змоміж них, обмивав їх і кров їх забирал з собою. Місцями, де соняшне проміння гралося з його перлами, осідалася вона на його камінню й закрашувала його на всі часи темно-пунсовою¹⁾ барвою . . .

- Поки наємці упоралися з тим усім, пройшов довгий час, і вони самі майже здичавіли. Не сходили ніколи в доли, не стрічалися майже ніколи з жінками. Свою одежу намочили в дьогтю, а борода й волосся вирости в них довгі й надали їм дикий вигляд.

Залізницею діставали що-тижня харч і що потребували до життя, а перед вихром і студінню хоронили їх колиби, сплетені з обтятих соснових галуз, що лежали довкруги в великім подостатку.

Поздирані з дерев кбри, пересяклі живи-

¹⁾ багряною, вишневою

цею, що сушилися на сонці немов величезні брунатні звитки панеру — запалювано ввечері по лівій і правій стороні на вершинах, і вони палахкотіли червоними жадніми язиками, як гасло життя наймитів.

Так прибиралися вони до бою зі столітніми . . .

Врешті прийшла черга й на тих.

Ніч перед тим — це була світлом упоєна ніч — місяць збільшивсь у велике матово-червоне коло.

В тиші, що зросталася з темнотою, здавалися гори, зі своїми темними безмежними лісами, пристановищем для стоїчного спокою. Місячне світло пронизувало ніжно-синяві нічні мряки, розсвічувало далечінь і неначе уділялося верхам дерев, що стояли на найвищих шпилях гір. Дерев змінювалися в його сяйві і, здавало ся, розпливалися в ньому

Деякі попростягали свої стрійні¹⁾ рамена широко до небес, ніби чогось благали.

Лише деякі?

Скільки їх тут було — а було їх так багато, що ніхто не був у силі зчислити — всі виганялись угору і благали за життя! І повітря навіть було повне того благання! Вони

¹⁾ гарно й чепурно зодягнуті

пахло спрагою за «ще більше» й видавалося віддихом тисячок і тисячок істот, жадних життя.

Самий запах, що розходився з глибині ліса, нагадував упійливу розкіш, повну, пожадливу зрілість, та поривав і тих зі собою, що стояли досі в непорочно скритому доживданню, зберігаючи бажання жити повною мірою як яку соромливу тайну.

Папороть заговорила пророчим шелестом; чашки найнепорочніщих цвітів розвинулися в викінчені цвіти. Страх, що вони могли б завтра перестати жити, збудив у них жадання показатися в останній раз один другому в повній красі. Завтра, може, будуть уже потолочені, їх корони будуть поламані й обдерті з листя. Завтра, може, не буде вже ніхто знати, що вони були, і що були гарні! . . .

Лісова земля оживилася світляками, що блискотіли на її темно-зеленому тлі немов краплі світла, безліч цвіркунів перекликувалася, відповідала собі й не хотіла ніяк замовкати.

Панував настрій такий, як би всі виступили зі себе, й безоглядно розбуялися їх почуття, котрі приглушував лише глибокий спокій ночі. Сміх самого здорового життя, змішаний із тяжкими сльозами жалю, про-

бивався силоміць крізь усе, і якась туга, лагідна мов оксамитовий плащ, лежала на всім і викликувала що-раз більше бажань і любов до життя.

Чудні були згуки ліса в тиші тої ночі! Ніжніші від музики; був то радше¹⁾ якийсь шепіт, що злився з м'якою темнотою ночі, а серед того шепоту з листка на листок падали краплі дощу, що зросив усе ще за сонця.

Довгий, тяжкий час — і столітні полягли. Прості, повбивані, лежали вмощені у власній зелені.

Пняки, що по них остали ся, і валкувате, аж на верх землі вибуяле коріння сторчали з моху покалічені.

Ще лежали столітні на горах — та не поодинокі. Гори були обсіянні їх трупами на право й ліво. Лежали і скісно, поперек і рівно. Густо, одні коло одних, голова об голову, групами, або одно верх другого, або як котре впало.

Здалека робив їх вид вражіння скошеного ліса!

Гори, з котрих майже до-нагоди здерто їх стрій²⁾, що був зимою й літом, віками незмінний у своїй свіжій красі, сторчали

¹⁾ швидче, скоріш
прикрасу

²⁾ одяг (пор. народній стрій),

тепер, посоромлені, до небес, надармо силкуючись останками колишньої одежі закрити безформні суглоби.

Зражені вірли й осиротілі яструби пролітали сумовито сюди й назад. Лише коли вірли від-часу-до-часу по короткім леті спочивали й наїжували люто пера, чорні, вороже блискучі очі звертаючи чигаюче в доли, то яструби снувалися в повільних нечутних кругах над поляглими.

Коли упалих стягано з їх висоти, велася боротьба на життя і смерть.

Багато наємців стратило життя; багато стало на-віки нездатними до праці; а инчі знов днями лежали, тяжко покалічені, в долах.

Велитів звалювати!

Їх, що стояли на місці сотню років, що їх коріння зарилося в найглибше нутро гори й там поперепліталосся з корінням різнородних инчих рослин на віки! . . . Звалювати їх, і не ушкодити себе, не знищити молодого поросту, і не знищити всього довкола . . .

Так, як ніколи невтомні мурахи, вдиралися наємці на найнедоступніщі місця, озброєні ланцюгами й инчим знаряддям.

Насамперед стісували з них кору.

Вона завдала чи-мало праці. Заросла сильно в тіло і ствердла так, що сокира відскакувала від неї; аж по довгім рубанню розскакувалася трісками й падала на безліч еластичного зеленого галуззя, котре, відділене від тіла, мало висихати.

Відтак сильні руки, погорджуючи всякою небезпекою й перепонами, котили тяжких великанів. Із глухими, рівночасно видаваними окликами, що мали додавати відваги, а пригадували скоріш викрики диких птахів, ніж гармонійні людські звуки, сповняли наємники цю працю, при чім із їх чола струями лився піт, і з поранених рук текла кров. Пробування на самоті і здичавіння наповняло їх при такій роботі шаленою відвагою, а надія на високу нагороду запалювала в їх очах блиск перемоги.

Недалеко підніжжя ограблених гір будувались наборзі з грубих бальків мости. Кочені з вершин великани спиралися на тих мостах, а звідтіля знов, потручувані наємцями, падали одні по других із глухим лоскотом на рівну землю.

Тут вони не лежали довго. Великі залізні гаки забивались їм у голову; до гаків запрягано коней, і коні волокли їх повільним кроком, із похиленою головою. Волокли дорогою, виложеною з молодих дерев . . .

Криваво-червоний вогонь палахкотів по таких перемогах по горах до опівночі, а герої-рубачі, уместившись вигідно довкола нього, позакурювавши люльки, говорили про відпорну силу переможених.

У долині ждав на повалених умисний поїзд.

Він складався з кільканадцятьох возів, зіпнятих докупи, і з льокомотиви, що нетерпляче сопла.

На кожний віз вантажено чотири до шість пнів і сковувано грубими мов рамена ланцюгами. Сковувано так тісно, що залізо вгризалося в їх тіло, обдерте з кори, і місцями витікала кров. Її прятали¹⁾ та зліплювали у клуби й запаленою світили у мрячні осінні вечері при перевозі.

Зі скованими так пнями гнався поїзд у низину, розтинаючи від-часу-до-часу повітря проїзливим свистом перемоги.

На останнім возі сидів наставник.

Затявши свою сокиру у грудь одного великана, що лежав наверху, сидів він зі згорненими на грудях руками і з тупим зором.

Так часто їздив уже оцею дорогою! Так часто спочивав його погляд на шпiлях гір,

¹⁾ ховали

так часто слідив за закрутами залізної дороги, що тепер вернувся вже втомлений собою.

Ті, що над ними він мав надзір, заховувалися спокійно. Вони поздоровляли околицю, котрою проїздили, і прощалися з нею. Направо й наліво здіймалися гори і ще були вкриті лісами. Вони склалися з їхніх товаришів, були їм товаришами безліч літ, а тепер розставалися з ними на віки. Ніколи не почують уже більше їх шуму . . .

Пізніше вгадували, куди їх везуть. Що зїздили в низину, в широкі доли, де гори що-раз розступалися, а з потока бистра річка розігналася — це знали вони. Поїзд летів з божевільною скорістю, вився тісинами, мов змія, одначе чи це вони між люде їхали?

Згадали час спокою, коли стояли гордо, що корон їх зелених дотикалися тільки хмари й вірли: тепер ті корони валялися під ногами . . . Згадували, як наступало одне по другім, і як одні по других валилися . . .

Отже чи везлись тепер до тих, що за купили собі право управляти їх долею? Чи знов до наємців, котрі не знали ні свята, ні неділі, а в красі нічого не тямили? Але ні; окрім одних і других, мусіли бути ще якісь инчі люде, може, якісь до них самих подібні!

Так, до них самих подібні! . . .

Коли в'їхали по довгій до втоми їзді пралісами у простору долину, доглянули тут і там хатини. Зпершу порозкидані по горах, відтак чим раз низче, а, врешті, і при сільській дорозі, котра злучилася звідкись зі залізною дорогою й не розлучалася вже з нею більше. Хати були маленькі, вкриті дошками, часом каміннями приложені, а деякі самими гонтами.

При якімось шинку, що виринув при дорозі, задержав машиніст поїзд.

Він мав забрати якихось чужинців і робітників, що дожидали його тут. Тут і показали мешканці тих хатин.

Гуцулами звали себе.

Великі й сильні, зі слав'янськими рисами, в мальовничій одежі — так сиділи й лежали вони тут. Ось одна молода жінка з трохи зжитим, але гарним, майже дитячим лицем, одягнена, звичаєм свого народу, барвно й багато. Вона курила люльку й байдужно дивилася вперед себе, не дбаючи про те, що ціла громада чужих людей неначе пожирала її очима. Її товариші, прегарні чоловіки, стрункі, мов смереки, й елястичні, сиділи в хаті, тут і там, у найвигідніших на світі позах. І їх стрій був неменш оригінальний.

Червоні ногавиці¹⁾, до того біла вишивана сорочка й багато вишивані кинтарикки²⁾). Широкі барвні шкіряні пояси, прикрашені наперстками й різними блискучими дрібницями, й малі чорні капелюхи, прибрані в павині пера, доповняли стрій.

Було свято, то вони й зібрались тут на гульбу. Двоє з них грало на скрипках коло мийку. Інчий знов лежав на лаві, простягнувшись на цілу свою довжінь, і глядів поглядом, повним невиразних мрій, відчиненими вікнами кудись у простір. Давався цікаво оглядати. Всі давалися оглядати, не відчуваючи сього в ніякий спосіб, немов ті діти. Самі не показували зацікавлення ані для подорожних чужинців, що з'являлися ледви раз у рік у їх околиці, ані для инчих прояв. Поїзд кожним своїм приїздом зворушував усіх сусідніх їх мешканців, — вони ж ледви звертали голову в той бік. Це було для них з'явище таке чуже й таке для них далеке, вони мали з ним так мало спільного, неначе б були з инчого світа й мали з усім тим так мало стикатись, як із облаками на небесах!

Більш подобали вже на тих, що, сковані в залізні пута, везлися тепер у низини. Так

¹⁾ штани

²⁾ короткий кожушок без рукавів, гарно повишиваний

ненарушно виростали й вони, так гармонійно, питомо у своїй красі й у своїх звичаях. На гордих вершинах, у самотних кутах — проводили своє життя без панів і без наймитів. Неосвічені, такі, що аж диво й жаль бере, і для всеї величі цивілізації неприступні, стрічали вони здобутки її з дитячим усміхом на устах.

Такі були ті діти лісів, що за ніяку ціну не хотіли прикладати рук до звалювання велитів із їх височіні!

— Що ви за віра? — питали вони недовірливо тих, що прибули обчислити хосен¹⁾ битви.

І, кажучи це, морщили грізно чола, стискаючи в руках топірці²⁾.

На зброї розумілися вони.

Коли вперше побачили поїзд, то хрестилися і спльовували від себе. В тім була, мабуть, нечиста сила, й вони не хотіли жадного діла мати з тими, що кермували тим усім. Вони й держалися здалека від цілого того підприємства, і, між численними наємцями, що брали в битві участь, не було ні одного Гуцула.

— Рубайте самі, що Бог сотворив, а нас лишіть у спокою! — відповів один із нена-

¹⁾ користь, добрі наслідки ²⁾ цяткована (цятками висаджена) палиця (ціпок) із головкою в формі сокири

вистю на поклик помагати при зрубуванню дерев.

І їх лишили у спокою. Їх світ був ліс і гори, і лише тут дозрівали вони вповні! Неначе прегарні пунсові квіти, миготіли у своїх гарних мальовничих строях між зеленню дерев або пролітали на скорих густогривих конях, ходити коло яких — належало до їх наймиліщих занять.

Лісами розходилася луна їх сумовитих пісень.

Це були ті до тамтих подібні люде! . . .

Коли поїзд знов рушив і що-раз швидче відходив із місця, бачили ті, що знаходилися в останнім возі, через повідчинювані вікна і двері шинку, як тут у великім колі гуляли жінки й чоловіки в дикім запалі. Незабутний вид, перелетний, мов блискавиця, а й такий палкий!

Проста мелюдія двох скрипок увела їх у такий запал. З непогамованою, розбуялою охотою гуляли вони. Їх одежа й хустки аж повівали у кружанню, а вони від-часу-до-часу ухкали з розбурханої, майже дикої, веселости. Здавалося, неначе з танцем мало покинути їх усе щастя, і вони хотіли насититися ним на ціле життя . . .

Перед хатою стояли інші групами, або лежали, курячи з коротких люльок, розтягнув-

шися при своїх осідланих конях. Здавалось, що хата з цілою пишнотою барв і багатством життя пролітає попри поїзд! Одна гарна жінка — вдовиця якась — поскакала на молодім, півдикім коні до всіх инчих. За нею мчався, таксамо шалено, рій молодих хлопців. Вона не далася наздогонитись. Звернувши голову аж через плечі за ними, з простягненими руками, попустивши коневі в поводах, реготалася голосним безжурним сміхом! Ще не відчували жадної дріготи при приході й відході того страховища, що неприязно сичить, що приносить своєю появою світло, але й несказане горе! Ще вони ні сном, ні духом не знали тої глибокої розкладової туги, з хорим усміхом на устах, яку викликає лиш освіта й культура! Вони жили з дня на день, не дбаючи про будуччину й її безнадійність; їх бажання були прості і прозорі, а умова їх щастя — блиск сонця й синє небо . . .

У низині кипіло голосне життя.

Там гомоніла велика парова трачка¹⁾.

Цегляно-червоні комини предивної величності здіймалися з землі й викидали чорні хмари диму під небозвід, а в самому будинку

¹⁾ лісопилка

фабрики панував гук, і свист, і джижчання, що всі інші звуки заглушувалися цілковито.

Навкруги фабрики лежали на складі тисячі дощок, укладених високо ввєрх, пригтовлених до транспорту і зложених навхрест, вузьких і широких. Безліч непотятих пнів дожидало ще своєї смерти: тут лежали велити в об'ємі майже кількох метрів; справдешні чудеса старости і краси, і стрункі, молоденькі ялинки. Майже без перестанку заочувано свіжі пні до фабрики, щоб їх уже незабаром, порозтинані на тонкі дошки — висувати знов надвір. Поїзд привозив що-раз нові жертви, а невсипущий Молох переробляв їх у на чудо короткому часі.

І сим разом знов.

Льокомотиву відіпнято від возів, і вони покотилися самі зі своїми невільниками трохи уперед на місце складу. Тут розковано пні з їх залізних пут і відвантажено.

Коли кочено їх попри вхід до фабрики, донеслась до них бесіда майстра трачки до якихось гостей.

— Праліси закупила фірма О-ба від Релігійного Фонду¹⁾. Пилимо вже сім років і

¹⁾ Релігійний Фонд — багата установа на Буковині (їй належить $\frac{1}{5}$ цілого краю), утворена з покасованих манастирів; йому належать майже всі гори й ліси Буковини.

маємо ще три роки перед собою. Денно пи-луємо сімсот пнів.

Сімсот пнів денно!

Як же безсердечно — виразно звучало це!

Сімсот їхніх товаришів нищено денно, а кожний із них потребував десяток літ, ба сотень років, щоб розвинутись до оцього славного об'єму! А тут лежали ще гори пнів, ще тисячі й тисячі лежали там, дома, ще й на вершинах гір, звідки рішено котити їх уже на самім останку; а знов масами лежало їх, здержаних на мостах у підніжжя гір, а три рази денно привозила залізниця жертви сюди! Через те квапилися так із нищенням їх, так дорожили кожною годинкою дня! . . .

Розпаленим залізом натавровано новоприбулих, а відтак оставлено їх, щоб розглянулись округ себе.

Вони бачили, як такі самі наємці, як ті напів-здичавілі на горах, працювали й тут удолині. Як вони роями, мов невтомні мурашки, вешталися в фабриці й довкола неї надворі. Як вони крикливого, залізного Молоха, що в нищенню доказував справдешніх див, як вони його плекали й майже жертвувались, щоб йому лише в нічому не було недостатку.

— Так, так, — чули між инчим, як оповідав один робітник, котрого звали «Наклеп» — так нищать чужі антихристи наші пре-

красні ліси, що становлять маєток нашого краю. Бог знає, але їхні пани сокотять¹⁾ їх зле і будуть колись за те перед Богом відповідати. Тепер маєтєся цей прекрасний матеріял вивозити, мабуть, аж за море! І що має наш край із того? Спитайте тих, що правлять тими маєтками, що живуть у роскошах, що їх грішні тіла аж розходяться, — спитайте їх, що наш край із того має?!

А по хвилині якогось лютого мовчання говорив далі:

— Вже будують і в другий бік звідси залізну дорогу; чую — ліси продано далі на нових десять років! Так, ще «лише десять років», а відтак знов на десять років, і пропав маєток нашого краю! . . . Проклята правда! . . . Чому мені не протинати краще її поганого тіла, аніж оцю невинну деревину? Чому всі ті пекельні печі тут, під нашими ногами, не пожеруть лучче їх чортівських тіл? . . .

Ті слова перервав йому голосний удар у лице майстра до пил.

— Чому не доглядаєш краще твоїх малп'ячих лап, а лопотиш ротом безумства, неробо!

Відповідь укараного згубилася в оголом-

¹⁾ березуть (ром.)

шливим гуку, бо ново-прикочені пні мали сунутись під пили. Одні пішли під пили десятиножеві, другі під п'ятнацять, а знов інші, столітні, під двацятьножеві. Зі сиком, що роздирав вуха, яким вперед¹⁾ пні заголомшено, заки їх убито, пірнули пили в їх тіло. Острокіччастими зубами прорізували з блискавичною швидкістю прегарні пні, а трачиння²⁾, немов кров, вибухало з них, обсіпувало їх і покривало около них поміст.

Коли ножі метнулись крізь них ув-останнє, то по фабриці пронісся гострий, пронизливий сик, і колишні горді великани розпалися вахлярувато в тонкі, білі дошки й перестали існувати на віки.

Робітники з величезними тачками з'являлися поквапно й відходили.

Вони змітали трачиння, напрутане на землі, вивозили його й висипали в пащі печей у приземнім забудованню. Без перерви, з дня на день сповняли вони цю працю. Другі знов витягали дошки, що розпадалися зпід пил, і кидали їх із такою вагою на склад, що вони, падаючи, вививалися в-последнє, мов спружисті сталеві листки. Знов інші підпихали стрункі ялинки під пили, що, джижджачи, розтинали дерево в вузькі лати,

¹⁾ насамперед, перше

²⁾ тирса, опилки з дерева

а ще йнчі кували й гострили пили та розсівали около себе червоно-блискучі іскри . . .

І довкола фабрики вешталосся багато людей. Одні виносили дошки зі середини, другі відбирали та подавали їх далі, треті склали їх одні верх других, значили, розділювали на вузькі й широкі, або як там уже було треба. Всюди панував рух, гамір, клики, безнастанний прихід і відхід, — гарячкова, з математичною акуратністю вичислена діяльність, викликувана кольосом-машиною з її страшним джижджанням, від котрої була майже невиносна спека.

Здавалось, що нечутно обертались величезні чорні колеса, обведені шкіряними пасами, та повітря було переповнене їх гуком, і околиця була оживлена аж під ліси . . .

Лише вночі панувала тут смертельна тиша. Неначе стражник, стояв тут чорний комин і похмуро дививсь на цілий воєнний табор.

Тут лежала безліч нагих пнів, освітлених лагідним місячним світлом, мов мерці. Пасма дощок, поскладаних до гордої височіні, миготіли срібисто, а як було на них дивитися збоку, то вони здавалися самими лініями.

Пні, всюди, де спинявся погляд, лежали пні, лежало дерево, дошки, відпадки; а між

усім тим нечутно мов мари вештались величезні собаки, кидаючи біля себе велику незграбну тінь і нипаючи по всіх усюдах. Від часу, як фабрика стояла раз, кимось підпалена, у страшній полуміні, вибрано їх, тих псів, за стражників.

Але ніхто не вкрадався; ніхто й не каламутив спокою поляглих.

Півголосний шемріт гірської річки, котра влискувалася недалеко зпід темні ліса, проносився м'яко і внікливо сюди, а сам ліс становив навкруги долини неприступний мур, зпоза котрого міг виринути хибá місяць.

А він з'являвся що-ночі над тим муром.

Блідий, і тихий, і нерухомий, мов би був леть цілком утомлений зі смутку, і мов би йому легчало, коли розпускав свої проміні з синявопрозорих мряках ночі, або купав їх тут і там у темній глибині води . . .

Сумний шемріт ріки настроював його так жалібно, а він не мав сили здавити його.

— Куди, куди, куди? — шемріли кожної ночі невтомно хвилі, й лизали жалібно беріг, плескались підхлібно в чутних звуках об велике каміння, котре десь-не-десь визирало неповоротно з води.

Але вони не діставали жадної відповіді.
В таборі оставалось тихо.

Пні лежали без душ, а дошки простягнені . . .

Але він бачив відповідь. Куди тільки звернув було своє лагідне лице, читав її. На дошках і на пнях, призначених до транспорту, стояли чорними буквами виписані слова:

— «До Батуму», «До Батуму», «До Батуму» . . .

Літо.

Розпалене проміння сонця жарило, а повітря було душне.

Поодинокі хмари, що погубилися на синім небозводі, були темної барви. Від-часу-до-часу піднімався легкий вітер і розтягав хмари і вшир, і здовж, і в зловіщі тіни. Здавалося, що він спонукує їх відлетіти звідси, і що могутня сила сонця вплине на них пагубно, однак якраз у полудневій порі здержались вони у своїм леті і спинилися сиво-чорними масами над горами . . .

Було по битві.

Навкруги панувала бездушна тиша.

Як далеко око сягало, стрічало найбільше спустошення, а відразлива нагота вершин будила жаль у серці.

Біляві, спорохнявілі пняки сторчали густо одні коло одних, неначе кістяки з пожовклої

трави. Нездатні дерева лежали в великім числі покалічені довкола, а з кори обдерті пні, що показалися нездоровими, порохнявіли, нетикані, далі. Великі випалені місця на землі нагадували рани пожежі і свідчили про перемогу полумінів, що блищали тут так часто вночі й жадібно пожирали все, що в їх сусідстві находилося. Стоси соснової кори чапали темно-брунатними шматами і звоями, на-пів перегнили, і важко лежали маси трісок на траві. Старі, громами нарушені смереки, полишені нетикано, стояли сумно, простягаючи напів висохлі рамена від себе далеко, мов безпомічні старці, надармо силкуючись здержати вітер у своїм галуззю. Від-часу-до-часу проносився воздухами жалісний, сумний скрип. Він походив від здорових, поодинці полишених ялиць, котрі, помолодечому стрункі й незвичайно буйного зросту, стояли без галуззя й мали тільки на самім вершечку корони. Ті їх верхи гнулися тепер луковато до землі, мов би в їх густій зелені була завішена сотнарова вага й тягнула додолу. Віддані химерам вітру, позбавлені охорони і всякої инчої опори, колихалися вони жалібно і скрипіли . . .

Молоді соснові деревця, колись майже ясно-зеленої і блискучої барви, були поламані й на віки ушкоджені. Палпоть опустила

своє зубчасте, тепер пірване листя і, позбавлена тіни, в'яла та конала звільна на соняшнім жарі.

Високий мох, вирваний і пошматований та корінням вивернений до сонця, висох, і тою самою смертю гинула і потоптана трава. Преріжні лісні кущі, малини, ялівець і инчі сильні та відпорні рослини і квіти, що буяли колись у повній розкоші, прилягли тепер до землі й були майже з корінням повитягані. Поверх усього того котили й волокли тисячами й тисячами великанів!

Тут і там до землі придавлена крушина, не позбавлена цілковито своєї сили, вредила безліч червоних ягід, а ті ссяли здалека з матово-зеленого тла немов яркі калюжі крови . . .

Несміливо протікав між камінням удолині колишній розпусний потік. Маса обтятого галуззя, кори і трісок приглушували його веселий джуркіт на довгий, неозначений час. Вірли й яструби покинули свої гнізда й лиш рідко наверталися сюди. Ледви що пролітали раз або двічі в рік весняною порою сею своєю колись гордою батьківщиною.

І зозуля перестала тут кувати.

Надаремне дожидаючи луни свого покликку, котра гналась давніше в поважних, мовчазних лісах мов навперейми з покликом.

мовчала вона тепер завзято й неначе забувала тут свій звичай кувати . . .

Спустошені, запустілі, ограблені зі всеї питомої краси й колишнього багатства — гори остались немов на посміховище, й не могли спинити, щоб жарке сяйво сонця не випалювало немилосерно сеї фльори, котра осталася, а котра вимагала для свого існування що-найглибшої тіни. Полишені, ледви понад землю вирослі ялинки й сосонки, не ушкоджені самим випадком, стояли смутні й опущені. Буря й соняшна спека на переміну проходили понад їх молодесенькими коронами, що куди ще не були такі насталені, щоб зносити всі зміни й удари верем'я¹⁾.

Столітні оберігали їх досі своїми об'ємистими раменами від усього — але відтепер? А коли б вони й опиралися всьому? Всьому жарові сонця, що випивав так жадібно їх молоді соки, всім бурям, що бажали зламати їх корони, всій студені і всім инчим знадвірнім погрозам — так що ж тоді? Чи не простяглася б теж і за ними, коли б стояли якраз у самій найгордіщій красі, розкошуючи в пишноті, признаючи над собою лиш небеса — чи не простяглася б і за ними та сама вбивча рука?!

Вони рішилися вмерти . . .

¹⁾ погоди, негоди

У „Загальній Бібліотеці“ появилися такі твори Ольги Кобилянської:

1. Некультурна, новеля, ч. 79.
2. Valse mélancolique, новеля, ч. 80.
3. Земля, повість, ч. 121—126
4. Природа, новеля, ч. 163
5. Битва, нарис, ч. 161

В „Бібліотеці українських і чужих романів“ «Українська Накладня» видала:

1. Царівна, повість.

Нове видання першої, дуже характеристичної для письменниці повісти (з черги друге) в підновленій редакції, з гарно написаною літературною сільветкою Кобилянської пера О. Маковея.

2. Земля, повість.

Друге видання найкращої повісти письменниці, тої чистої перлини в українському письменстві.

- 85—86. Толстой Л., Живий труп, драма.
- 87—91. Барвінський О., Спомини з мого життя, I.
92. Яричевський С., Княгиня Любов, драма.
93. М. Вовчок, Сон, Одарка, Чари, Ледащиця.
- 94—98. Лепкий В., Начерк іст. україн. літер., книжка II.
99. М. Вовчок, Інститутка.
- 100—103. Антонович В., Коротка історія Козаччини.
104. Аверченко, Гуморески.
105. Барвінок Г., Русалка.
- 106—107. Лепкий Богдан, М. Шашкевич (Літературні характеристики укр. письменників, II), з ілюстр.
- 108—1106. Буліш П., Чорна Рада (повість), з ілюстраціями, з вступом і поясненнями Б. Лепкого.
111. Толстой Л., Полонений на Кавказі, правд. подія.
- 112—113. Верґсон А., Вступ до метафізики.
114. Франс Анатоль, Комедія про чоловіка, що оженився з немовою, жарт у 2 актах.
- 115—120. Барвінський Олександр, Спомини з мого життя, II.
- 121—123. Кобилянська О., Земля I, повість.
- 124—126. Кобилянська О., Земля II, повість.
- 127—128. Шов В., Цезар і Клеопатра, драма.
129. М. Вовчок, Не до пари, Два сини й інші оповід.
- 130—134. Маковой О., Заліссе, повість.
- 135—139. Бониський Ол., У гостях добре, дома ліше, повість.
- 141—142. Федькович О., Довбуш, трагедія.
- 143—144. Федькович О., Оповідання.
145. Гринюк Лесь, Весняні вечери, новелі.
147. Федькович О., Так вам треба, фарс.
148. Федькович О., Як козам роги виправляють.
- 149—149а. Шевченко Т., Музика, повість.
150. Бродивницький М., По ревізії, комедія в 1 дії.
- 151—151а. Шевченко Т., Артист, повість.
- 152—153. Карпенко-Карий, Бурлака, драма.
154. Вобикевич О., Настоящі, комедія в 1 дії.
- 155—156. Шевченко Т., Гайдамаки, поема.
157. Федькович О., Люба—згуба, повість.
158. Шніцлер Артур, Ляйтнант Густль, новела.
- 159—160. Левицький-Нечуй Ів., Пропащі, повість.
161. Кобилянська Ольга, Битва, нарис.
162. Підмогильний В., В епідемічному бараці, нарис.
163. Кобилянська Ольга, Природа, новела.
- 164—165. Плятон, Оборона Сократа.
- 166—167. Карпенко-Карий, Житейське море, комедія.
- 168—170. Ефремов С., М. Коцюбинський (Літер. характер. укр. письм., III).

